

is paid to the role of the unconscious verbal level work ("undercurrents values" disunity signifier and signified, thickening as metaphor and metonymy as shear, etc.). The theoretical part justified the practice of literary psychoanalysis based on the story V. Danylenko "Mr Straw." Freudian psychoanalysis has given an opportunity to discover hidden meaning in the text-based analysts artistic images: persists Oedipus complex, infantile advantage, instinctive over the spiritual, conscious (Svetoslav) Run deep consciousness (Marina). Through analytical psychology of CG Young was an attempt archetypal reading of the text (the archetype of Shadows animus archetype, the process of individuation). Using Lacanian interpretation found in the text of multiple symbolic significance level narrative bias on textual level.

Key words: *psychoanalytic literature, classical psychoanalysis, explicit (conscious) sense, hidden (unconscious) sense, Oedipus complex, neurosis, self-awareness, analytical psychology, archetype, structural psychoanalysis, signifier, signified.*

УДК 82.161.2. – 09

Роксолана ЖАРКОВА

ПЕРЕД ДЗЕРКАЛОМ СВОГО ПИСЬМА: САМОРЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ FIN DE SIÈCLE (ЕКСПОЗИЦІЯ ПРОБЛЕМИ)

Стаття висвітлює основні концепції літературознавців щодо характеристики жіночого письма з використанням метафори дзеркала. Розглянуто витоки формування напрямку дослідження жіночих текстів. Особливу увагу звернено на реалізацію жінки як авторки. Твори українських модерністок Ольги Кобилянської, Лесі Українки та Уляни Кравченко пропонують способи саморепрезентації авторок. Естетичний пошук позначений суб'єктивізмом, емоційністю, сповідальністю, психологізмом. Репрезентація жінки та манера письма відрізняються від традиційного дискурсу.

Ключові слова: *жіноче письмо, саморепрезентація, фемінізм, дзеркало.*

Постановка проблеми. Жіноча література, незважаючи на провокаційні зауваження критиків (чоловіків) щодо її змісту/форми, претендує все ж на особливий статус у контекстуальному полі культури. Деструктивні зміни фалологоцентризму (Ж.Дерріда), перегляд усталених законів «помираючої» цивілізації (О.Шпенглер), яка носить(-ла) чоловіче обличчя, спровокували зміни у розумінні понять «стать» та «гендер». «Жіноче письмо» як статичність, застиглість літпродукції і «жіноче писання» як динаміка творення, переживання того, про що **вона** пише; тривання у просторі, який ще донедавна був обмежений чоловіком-автором; і нарешті – перебування, що являється еквівалентом **тут-буття**. Від часу Сімони де Бовуар, яка заявляла, що жінка, «живучи на узбіччі чоловічого світу, сприймає його по-своєму: світ для неї – не сукупність інструментів і концепцій, а джерело почуттів та емоцій [...] приставши на позицію заперечення, відмови, вона не дає реальності поглинути себе; вона протестує проти неї за допомогою слів [2, 361]», минуло вдосталь часу для самоствердження жіночого письма. Якщо спочатку жіноча творчість розцінюється як намагання подолати тишу власної німоти (тобто вперше *сказати своє по-своєму*), то згодом ця спроба переростає у загрозу бути **непочутою**, зачиненою у *Власній кімнаті* – наодинці зі своїм голосом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Американська дослідниця Елейн Шовалтер, винахідниця теорії гінокритики, що займається аналізом лише жіночих текстів, вважає необхідністю створення історії жіночого письменства як окремого проекту **II (ix) власної літератури**, що дасть змогу змінити традиційний рецептивний кут зору на жіноче письмо. Клінічна перспектива сприйняття жіночого дискурсу «породжена» Фройдом, який дозволив собі протиприродну річ – **ii** історію розказати (*переказати*) його голосом. Зізнання своєї пацієнтки Дори («Фрагменти аналізу істерії (історія хвороби Дори)» (1905) він не тільки використав для вдалого піару, а й показав тип істеричної нарації, яка нібито властива усім жінкам. Звівши одиничне до загального, Фройд утвердив образ божевільної жінки-наратора, якій не можна вірити, сприймати яку треба іронічно. Вона страждає на

шизофренію, параною, безліч фобій – і все це вкладає у свій текст, деструктивний, алогічний, що стає для психіатра (згодом психоаналітика) матеріалом для досліджень. Те, що чоловіки-науковці називають істерією, у жінок-феміністок звучить як «вагінальний символізм» (концепції Люс Ірігарай), або «семаналіз», тобто вищий семіотичний рівень комунікації, властивий жінці у процесі полілогу (праці Юлії Крістевої).

Жінка – авторка на початку переломного ХХ віку перетворилася з ідеального янгола (безтілесної/безстатевої) на матеріальну сутність, що має буттєвість не спіритуалістичну, а конкретно екзистенціальну. Вона має тіло, яке текстуально відчуває, вона має сексуальність, яку не приховує, вкладаючи в текст. Вона врешті розуміє істину – духовним стрижнем сутності людини-митця є насамперед себевідчуття як фемінної / маскулінної особистості, що відповідно формує індивідуальне мистецьке «Я», адже, як визначає Соломія Павличко, із «втечею» від себе, тобто «зреченням сексуальності вмирає літературне покликання, закінчується творчість [8, 150]». Спостерігачка «жіночого простору» нашої літератури В. Агеєва переконано стверджує: «Включивши у свій обшир зору стать як тілесність, стать як отой-таки ноумен душі – феномена, сучасні дослідники піднесли і проблему розрізнення жіночого і чоловічого досвіду, жіночих і чоловічих цінностей, врешті, жіночого і чоловічого письма [1, 315]».

Мета статті: заявити про особливості саморепрезентування модерних авторок, здійснивши спробу поставити проблему дзеркальності жіночого письма в центр дослідження.

Виклад основного матеріалу. В українській літературі «жінку в теперішньому часі», яка вміє/може *мовити* (тобто переживати мову з допомогою власного тіла і духу), *показали* вперше лише у кінці ХІХ – на початку ХХ століття твори О.Кобилянської й Лесі Українки. Хоча можна додати ще кілька маргінальних фендеськлівських імен. Як вдало зазначає Л.Демська-Будзуляк, «національна літературна традиція, зокрема, представлена чоловіками, надто довго оминала жінку, щоб врешті-решт, зіткнувшись з нею, з першого погляду впізнати її [4, 15]». Процес впізнавання почався з пізнання тексту жінки або Жінки-тексту, де звільнена сексуальність і переборена блокованість чуттєвого творять канву розповідальності або ж сповідальності (незалежно від жанру). За словами М.Мерло-Понті, «сексуальна історія якоїсь людини є ключем до її життя, тому що сексуальність проектується на її спосіб буття у світі [7, 189]».

Однією з метафор жіночого письма є метафора дзеркала (*speculum*), яку ввела Люс Ірігарай у значенні «гінекологічне дзеркальце», в якому бачать жінку, або жінка бачить себе. Це поняття вдало застосовують і сучасні літературознавці. Якщо Т. Гундорова радить лише скористатися «дзеркалом як інтерпретаційною рамою, в якій відбувається візуалізація й накладання (злиття) об'єкта та суб'єкта, баченого і глядача, образу і спостерігача [3, 87]», то Л. Томчук та І. Савкіна усю жіночу прозу прочитують «як дзеркало» [13; 10]. М.Зав'ялова однак стверджує, що жіноче «тіло – це знак, який набуває значимості в іншій свідомості, в іншому усвідомленні. Вони бачать себе навіть не в дзеркалі. Бачать відображення свого плаского відображення, пропущеного через органи сприйняття іншого. Таким чином виходить подвійне чи потрійне віддалення [5, 23]».

Щоб уникнути цього віддалення, треба, на наш погляд, розділити позиції фемінного «Я» щодо дзеркала: 1) жінка в дзеркалі (чуже [чоловіче] уявлення про жінку, погляд як-на-іншу, як на тінь. Віддзеркалення свого внутрішнього стану як страхітливую оголеність сприймає героїня твору «Жінка в дзеркалі» В.Вулф); 2) жінка за дзеркалом (приклад Аліси Керолла з зовсім недитячої історії про дівчинку, яка шукала себе в іншому ірреальному вимірі через неможливість *бути собою* у світі реальному); 3) жінка перед дзеркалом, яка з нарцисичної Лорелай метаморфізується у нову Жінку, що від самолюбівання переходить до самоідентифікації. Щось подібне ми спостерігаємо у немовлят, які проходять у своєму розвитку «стадію дзеркала», за Ж.Лаканом, коли вперше сприймають своє відображення як власне «я», тобто ідентифікують себе (як тіло) зі собою ж (як образом). Отже, коли жінка (як тіло) стоїть *перед* дзеркалом – *тут і тепер*, то виникає відображення, яке вона бачить,

осмислює й ідентифікує без посередництва інших (чоловічих) поглядів чи уявлень. Так і здійснюється репрезентація зовнішнього/внутрішнього «я», що матеріалізується з допомогою певного коду.

Репрезентація – поняття, що має близьке звучання і схоже значення в багатьох мовах: пор. англ. representation, франц. representation, нім. Repräsentieren – зі знач. «представлення», «зображення», «відтворення». Цікаво, що в основі слова корінь «present» – букв. «теперішній час» (англ., франц, нім.), а це якнайбільше підкреслює концепцію *тут-буття* як присутності у *цей* (не інший) момент, тобто процесуальне (адже категорію часу мають лише дієслова) *оприсутнення* жінки у тексті лінгвістично, психологічно, тілесно, культурно. Важливо, що в англійській мові *representation* полісемантичне слово, яке українською виражається у значеннях: 1. зображення, образ; 2. уявлення; 3. твердження; 4. вистава; 5. протест. [Див.: 6]

Усі ці значення реалізуються у фемінних текстах української прози кін. ХІХ – поч. ХХ ст. синтетично: як зображення, образ центрального персонажа – жінки у творі («Людина» і «Царівна» О.Кобилянської, оповідання «Жаль» і «Приязнь» Лесі Українки та ін.); як уявлення, – але вже не автора, – авторки про жінку (маскулінна жінка у «Природі» О.Кобилянської, фатальна жінка у новелі «Над морем» Лесі Українки); як твердження жінки про себе з переважанням автотематизму («Доля» О.Кобилянської, «Голосні струни» Лесі Українки, «Хризантеми» Уляни Кравченко), тобто незаперечні [власні] думки й узагальнення, а не гіпотетичні міркування, що були присутні в чоловічих текстах; як вистава, що викликає цілком логічну асоціацію з драматургією Лесі Українки, де жінка *володіє* словом («Одержима», «Кассандра», «Лісова пісня» та ін.). У прозових текстах це нагадує спектакль, розіграну незвичайну дію, що дорівнює акту Творення – жінка дозволяє собі мистецьке експериментування – гру зі словом (вияв письменницького таланту в «Царівні» Кобилянської), зі звуком (спроби музичних імпровізацій в «Impromptu phantasie», «Valse melancholique» Ольги Кобилянської, у «Хризантемах» Уляни Кравченко), врешті, прагнення сценічного самовираження (у цьому ж і суть вистави), потреба власне дії – «триб за ситуаціями», цитуючи О.Кобилянську («Розмова» Лесі Українки, повість вже згаданої Кобилянської «За ситуаціями»); як протест, що актуалізується і вербалізується у жіночому письмі в названий літературний період завдяки письменницям-феміністкам (блискучий зразок – «Некультурна» Кобилянської). Вважаємо, варто не погодитись з думкою М.Тарнавського, що «тогочасні жінки у своїх художніх творах або не порушували питань фемінізму, або робили це напівширо, впереміш з іншими питаннями [12, 205]». Навіть оте «впереміш» дозволило Лесі Українці та Ользі Кобилянській створити брендові тексти, які, як справедливо зазначає Соломія Павличко, «ламали народницькі і святенницькі стереотипи української культури, модернізували, інтелектуалізували і лібералізували українську культуру, поширивши її дискурс нечуваними до того темами, зокрема такими, як жіноча сексуальність, свобода поведінки та вибору [9, 172]».

Висновки. Фемінізм по-українськи наприкінці ХІХ століття – це література: і маргінальних жіночих імен, багато текстів різного естетичного гатунку, поява жінки нарешті не *в дзеркалі* чоловічого письма (напр. «Повія» Панаса Мирного чи «Маніпулянтка» І.Франка), а *перед своїм дзеркалом* свого ж письма. Такий погляд, на думку Л.Таран (вона у цьому плані аналізує літературу ХХІ століття), «дозволяє жінці вирватися за межі топосу жертви й подивитися на пережите певною мірою відсторонено – з тим, щоб подолати себе, структурувати себе на вищому рівні як цілісну особистість». Тому жінка-авторка на поч. ХХ ст. виступала не проти сильного чоловіка, а проти слабкої жінки, яка не може (чи / і) не хоче «бути Царівною». *Протест-як-заперечення* неодмінно присутній у процесі самоспоглядання жінки *перед дзеркалом свого письма*, саме він є рушійною силою репрезентації жінки як-НЕ-Іншої. Отже, в основі репрезентації лежать значення, які трансформуються у концепції зображення, уявлення, твердження, вистави і протесту, що яскраво висвітлені в жіночому письмі, писанні, самописанні модерністичного періоду.

Список використаної літератури

1. Агєєва В. П. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму / В. П. Агєєва. – К.: Факт, 2008. – 360 с.
2. Бовуар де С. Друга стать: У 2 т. / Сімона де Бовуар. – К.: Основи, 1995. – Т.І. – 390 с.
3. Гундорова Т. І. Жінка і Дзеркало / Т. І. Гундорова // «І»: Незалежний культурологічний часопис. – 2000. – № 17. – С.87 – 94.
4. Демська-Будзуляк Л. М. Гендерна інтерпретація жіночих та чоловічих образів в українській літературі кін. ХІХ – поч. ХХ ст. (новелістика, драматургія) / Л. М. Демська-Будзуляк // Слово і час. – 2005. – №4. – С. 10 – 17.
5. Завьялова М. Это и есть гендерное литературоведение. Современная женская литература: поиски традиции и новых языков / Мария Завьялова // Независимая газета. – 2000. – №39. – С.23.
6. Зубков М., Мюллер В. Сучасний англо-український та українсько-англійський словник [вид. 2-ге, випр. та доповн.]. – Х: ВД «Школа», 2008. – 752с.
7. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / Моріс Мерло-Понті. – К.: Український Центр духовної культури, 2001. – 552 с.
8. Павличко С. Д. Націоналізм, сексуальність, орієнталізм: Складний світ Агатангела Кримського / С. Д. Павличко. – К.: Основи, 2000. – 328 с.
9. Павличко С. Д. Чи можливий в Україні фемінізм? // Павличко С. Д. Фемінізм. – К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2002. – С. 167 – 176.
10. Савкина И. Л. Разговоры с зеркалом и зазеркальем. Автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины ХІХ века / И. Л. Савкина. – М.: Новое литературное обозрение, 2007. – 440 с.
12. Таран Л. Наратив визволення / Людмила Таран // Слово і час. – 2005. – №6. – С. 68 – 73.
13. Тарнавський М. Фемінізм, модернізм і українське жіноцтво / Максим Тарнавський // Гендерна перспектива [упоряд. В. П. Агєєва]. – К.: Факт, 2004. – С. 204 – 218.
14. Томчук Л. В. Жіноча проза як дзеркало / Л. В. Томчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. – Ужгород, 2008. – Вип. 19. – С. 79 – 82.

Одержано редакцією 16.01.2013 р.

Прийнято до публікації 25.01.2013 р.

Аннотация. *Жаркова Р.Е. Перед зеркалом своего письма: саморепрезентация женщины в украинской прозе прозі fin de siècle (экспозиция проблемы). Статья освещает главные концепции литературоведов, относящиеся к характеристике женского письма с использованием метафоры зеркала. Рассмотрены предпосылки формирования и направление исследования женских текстов. Особенное внимание привлечено к реализации женщины как автора. Произведения украинских модернисток Ольги Кобылянской, Леси Украинки и Ульяны Кравченко предлагают способы саморепрезентации авторов. Эстетический поиск обозначенный субъективизмом, эмоциональностью, исповедальностью, психологизмом. Репрезентация женщины и манера письма отличаются от традиционного дискурса.*

Ключевые слова: *женское письмо, саморепрезентация, феминизм, зеркало.*

Summary. *Zharkova R.Y. Before the mirror of the self-writing: women's self-representation in Ukraine's prose fin de siècle (the exposition of the problem). The article deals with basic ideas of literary critics of "women's writing" and its reflection with metaphors of the mirror. The out springs of the research forming of the female texts are observed. The main attention is paid to the specification of the female, female texts and women as the authors. The works modern of Lesia Ukrainka's, Olga Kobylianska's and Uliana Kravtchenko's propose the forms of hers self-representation. Her aesthetical quest is denoted by subjectivism, emotionality, confession and psychologism. Woman representation and literary manner are, to a great extent, different from traditional discourse.*

Key words: *women's writing, self-representation, feminism, mirror.*